

Jordan Siemianowski

<https://orcid.org/0000-0001-9276-366X>

Uniwersytet Szczeciński

„Między korą a drewnem”,
czyli kilka uwag o najnowszej publikacji
Roya Andersena *Norge under første
verdenskrig. Mellom barken og veden**

Abstrakt: Roy Andersen zbadał sytuację międzynarodową Norwegii podczas I wojny światowej. Przeanalizował trudne położenie tego państwa, ukazując jego uzależnienie polityczne oraz gospodarcze od Wielkiej Brytanii, Niemiec, a także w mniejszym stopniu od Stanów Zjednoczonych i Francji. Oprócz nowego spojrzenia na prezentowanie zagadnienia w pracy wykazano istotną rolę Norwegii w trakcie konfliktu z lat 1914–1918.

Słowa kluczowe: historia Norwegii, I wojna światowa, historia Skandynawii, polityka mocarstw w I wojnie światowej.

Abstract: Roy Andersen has investigated Norway's international situation during the First World War, analysing the problematic position of this country and showing its political and economic dependence on Great Britain, Germany, and, to a lesser extent, the United States and France. In addition to a new perspective on the presentation of the issue, the work has shown the vital role played by neutral Norway in the conflict of 1914–1918.

Key words: Norwegian history, World War I, Scandinavian history, Great Power politics in World War I.

* R. Andersen, *Norge under første verdenskrig. Mellom barken og veden*, Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo 2023, ss. 301 [17].

Dotychczasowe opracowania dotyczące Norwegii podczas I wojny światowej, poza pracami Roya Andersena, często charakteryzują się polityczną stronniczością. W tym względzie wymienić należy sympatyzującego z Venstre (partią liberalną) Wilhelma Keilhaua, który wyniki swoich badań przedstawił w monografii *Norge og verdenskrigen* (Oslo 1927), jak również związanego ze wspomnianą partią polityczną Pera Vogta, autora *Jerntid og jobbetid. En skildring av Norge under verdenskrigen. Med mange illustrasjoner* (Oslo 1938). Z kolei członek konserwatywnej partii Høyre, Carl Joachim Hambro, nie ustrzegł się ujawnienia swoich politycznych sympatii w monografii *Under den første verdenskrig* (Oslo 1958).

Inni norwescy badacze dziejów Norwegii podczas Wielkiej Wojny w głównej mierze skupiali się na niezwykle istotnym aspekcie polityki zagranicznej tego państwa w latach 1914–1918, a więc doktrynie neutralności. Spod pióra Paula Gerhardta Vignessa wyszła monografia *The neutrality of Norway in the World War* (Stanford 1932), zaś Olava Ristego – *The neutral ally. Norway's relations with belligerent powers in the first world war* (Oslo 1965). W ostatniej z wymienionych publikacji autor użył często dziś stosowanego pojęcia „aliancka neutralność” (*neutral ally*), oznaczającego niejednoznaczny status neutralności Norwegii podczas I wojny światowej. Relatywnie sporym zainteresowaniem norweskich badaczy cieszyła się również aktywność norweskiej floty handlowej podczas omawianego konfliktu. Obszerną monografię traktującą o niniejszym zagadnieniu opracował Johan Schreiner (*Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914–1920*, Oslo 1963). Z kolei Kaare Petersen w opracowaniu *The Saga of Norwegian Shipping. An Outline of the History, Growth and Development of a Modern Merchant Marine* poświęcił prezentowanemu problemowi dwa rozdziały¹. Okres I wojny światowej rozpatrywany z perspektywy aktywności norweskiej floty handlowej został ponadto zbadany w wielu monografiach dotyczących pojedynczych norweskich armatorów oraz linii żeglugowych². Obok polityki neutralności, zagadnienie norweskiej floty handlowej stanowi jak dotąd najlepiej opracowany problem związany z historią Norwegii w latach 1914–1918.

Ten krótki zarys literatury przedstawia, jeśli nie wszystkie, to w zasadzie najistotniejsze publikacje poświęcone dziejom Norwegii podczas Wielkiej Wojny,

¹ K. Petersen, *The Saga of Norwegian Shipping. An Outline of the History, Growth and Development of a Modern Merchant Marine*, Oslo 1955, s. 56–69.

² Zob. R. Danielsen, O. Vedeld, *Det Nordenfjeldske Dampskibsselskab 1857 – 28. januar – 1957*, Trondheim 1957, s. 129–169; W. Keilhau, *Norges eldste linjerederi. Jubileumsskrift til Bergenske Dampskibsselskabs 100-års dag*, Bergen 1951, s. 305–360; B. Kolltveit, E.B. Aaby, *Historien om et familierederi*, Oslo 2013, s. 32–44; idem, *Over linjen. Den Norske Syd-Amerika Linje 1913–1973*, Oslo 1976, s. 49–80; idem, H.C. Bangsmoen, *Wilhelm Wilhelmsen 150 år. Historien og historier*, Oslo 2011, s. 101–126; R.A. Lorentzen, *Det Stavangerske Dampskibsselskab 1855–12. Februar – 1955*, Stavanger 1955, s. 151–163; E. Veia, J. Schreiner, J. Seland, *Den Norske Amerikalinje 1910–1960*, Oslo 1960, s. 133–187.

które ukazały się do tej pory, ale których autorem nie jest Andersen. Poza relatywnie skromnym dorobkiem norweskich badaczy, zwraca uwagę fakt odległego czasu, w którym opublikowano wymienione monografie. Ponadto ich immanentną cechą jest to, że w większości przypadków traktują one o norweskiej flocie handlowej i polityce neutralności Norwegii, a więc o zagadnieniach, których nie sposób rozpatrywać osobno. Jak wynika z przedstawionej krótkiej analizy stanu badań, od wielu lat istniała potrzeba zaktualizowania prezentowanej problematyki, która zmieniałaby wektor dotychczasowej historiografii w kierunku zgłębienia sytuacji międzynarodowej Norwegii podczas I wojny światowej. Takie badania wymagałyby jednocześnie położenia mniejszego nacisku na zagadnienia związane z norweską flotą handlową oraz norweską polityką neutralności na rzecz analizy m.in. polityki surowcowej oraz dyplomacji zagranicznej Norwegii. Do autorów, którzy od kilku lat usiłują zmienić ten trend, należy Roy Andersen, norweski historyk, a także dziennikarz.

Badacz ten urodził się w 1954 r. W 1996 r. uzyskał na Uniwersytecie w Oslo dyplom w zakresie historii po obronieniu pracy doktorskiej pt. „Den militære opprøstningens betydning for utfallet av unionskonflikten mellom Norge og Sverige 1892–1905”. W latach 1986–1996 pracował jako dziennikarz w „Norsk Telegrambyrå”, w latach 1994–1996 w „Klassekampen”, w 1996–1998 w „Dagbladet”, zaś od 1998 r. piastuje stanowisko redaktora prowadzącego periodyku „Nationen”³. Warto zaznaczyć, że samo połączenie zawodu dziennikarza i historyka nie należy do wyjątkowych w Norwegii. W dorobku Andersena wymienić można zarówno biografie, jak również monografie, m.in. *Sin egen fiende. En portrett av Asbjørn Bryhn* (Oslo 1992), *Henrik Angell. En nordmann på tvers* (Oslo 2000), *1905: Spillet bak kulissene* (Oslo 2005), a także *Redningsmenn og lykkejegere. Norske pionerer i Alaska* (Oslo 2011), która została nominowana do norweskiej nagrody Brage (Brageprisen) w kategorii literatura faktu. W ostatnich latach skupił się na badaniach polityki zagranicznej Norwegii podczas I wojny światowej, co zaowocowało opublikowaniem trzech monografii: *1914: Inn i katastrofen* (Oslo 2014), *I britenes klør* (Oslo 2017) oraz *I nødens stund* (Oslo 2021). Niemniej żadna z wymienionych publikacji rozpatrywana osobno nie stanowi holistycznego ujęcia zagadnienia traktującego o położeniu międzynarodowym Norwegii w latach 1914–1918 i w rezultacie nie wypełnia luki w historiografii związanej z tą problematyką. W niniejszą „serię” wpisuje się omawiana monografia, która, jak wynika z przeglądu dorobku Andersena, bazuje na dość sporym doświadczeniu tego autora.

Tytuł omawianego opracowania (w tłumaczeniu: *Norwegia w pierwszej wojnie światowej. Między korą a drewnem*) trafnie odzwierciedla poruszane przez jej autora zagadnienie dotyczące trudnego położenia międzynarodowego

³ M. Gawinecka, [rec.] „1905 – spillet bak kulissene”, Roy Andersen, Oslo 2005, „Dzieje Najnowsze” 2006, t. XXXVIII, z. 4, s. 236.

Norwegii podczas I wojny światowej. Zwrot „mellom barken og veden” oznacza w języku norweskim położenie w trudnej sytuacji. Niestety ukazuje on również problemy, które towarzyszą omawianej publikacji. Andersen zdołał potwierdzić, że Norwegia, mimo że była niewielkim państwem, miała dość istotne znaczenie w ówczesnej polityce mocarstw, zwłaszcza Wielkiej Brytanii oraz Niemiec, a także w mniejszym stopniu Francji i Stanów Zjednoczonych. Jak dowiódł, wynikało to nie tylko z istotnych walorów norweskiej floty handlowej (czwarte miejsce pod względem wielkości w światowym rankingu, udział norweskich statków w konwojach), lecz również położenia geopolitycznego kraju, znaczenia jego przemysłu, a także zasobów naturalnych. Wszelako publikacja Andersena odgrywałaby istotniejszą rolę w norweskiej historiografii, gdyby nie fakt, że zawiera ona stosunkowo wiele powtórzonych informacji oraz ustaleń z poprzednich opracowań tego autora, tj. 1914: *Inn i katastrofen*, *I britenes klør* oraz *I nødens stund*⁴.

Recenzowana praca ukazała się w 2023 r. w wydawnictwie Aschehoug & Co. (W. Nygaard) w Oslo. Liczy łącznie 318 stron i została podzielona na cztery rozdziały, których tytuły pokrywają się z kolejnymi latami I wojny światowej: 1914, 1915, 1917 i 1918, co z jednej strony nadaje opracowaniu kształt roczników, z drugiej zaś przekłada się na zastosowanie układu problemowo-chronologicznego. Każdy z rozdziałów zawiera podrozdziały. Pracę opatrzono w spis treści, wykaz źródeł archiwalnych, spis wykorzystanych prac doktorskich oraz magisterskich, a także literatury przedmiotu. Przypisy umieszczono w końcowej części książki, a więc tak jak często praktykuje się w monografiach norweskojęzycznych. Dodatkowo w głównej części pracy umieszczono zdjęcia, natomiast rejestr osobowy dołączono w końcowej części.

Publikacja Andersena nie zawiera wstępu, choć jest to przyjęte w norweskich pracach. W opinii niżej podpisanego brak takiego wprowadzenia stanowi spory mankament. Dla mniej zorientowanego czytelnika warto byłoby przedstawić na pierwszych stronach książki zarys polityki zagranicznej Norwegii, licząc od lat 1807–1814, kiedy państwo to weszło w orbitę wpływów brytyjskich (wydarzenia z 1807 r. Andersen ujął bardzo skrótowo

⁴ Wśród powtórzonych informacji w opracowaniach Andersena można wymienić m.in. eksport norweskich towarów do Niemiec i Wielkiej Brytanii, import towarów do Norwegii z tych krajów, sytuację norweskiej floty handlowej, brytyjską blokadę wód norweskich, zatopień statków norweskich przez niemiecką marynarkę wojenną, reakcje Wielkiej Brytanii na eksport norweskich towarów do Niemiec, presję USA wywieraną na Norwegii, wpływu rewolucji w Rosji na Norwegię oraz działalność Martina Tranmæla. Zob. *Norge under første verdenskrig*, s. 45–47, 52–62, 63–64, 66, 72, 82, 98–100, 110–112, 121, 126–127, 132–137, 153, 156–159, 165, 170–171, 172–178, 201–205, 220–224, 238–241, 241–245; *I nødens stund*, s. 13–16, 17–24, 27–33, 35–39, 41–48, 54–59, 62–66, 70–76, 87–88, 89–92, 104–113, 145–146, 167, 184–187, 192–193, 199–210, 239–247, 259–262, 276–291; *I britenes klør*: 39–43, 49–50, 51–59, 61–64, 71–75, 78–80, 104–117, 138, 152–155, 161–164, 179–184, 185–189, 229–235, 237–240, 249–253, 255–259, 262–270, 273–277, 280–283, 292–312, 321; 1914: *Inn i katastrofen*: s. 52–55, 244–248.

w rozdziale o roku 1917, o czym piszę w dalszej części tekstu). Taką perspektywę zastosował m.in. wspomniany Wilhelm Keilhau⁵ oraz Michael Jonas⁶, historyk z Uniwersytetu w Helsinkach. Warto dodać, że we wspomnianych monografiach *1914: Inn i katastrofen* oraz *I britenes klør* Andersen również nie uwzględnił istotnych wydarzeń z epoki napoleońskiej, kreśląc zaledwie w jednym z dwóch pierwszych rozdziałów, mających charakter wprowadzenia, zarys polityki zagranicznej Norwegii od 1905 r.

Ponadto w najnowszej monografii Andersena należałoby chociaż pokrótce scharakteryzować deklarację utrzymania statusu neutralności Norwegii po odzyskaniu przez nią niepodległości w 1905 r., jak również sytuację tego państwa na arenie międzynarodowej tuż przed wybuchem I wojny światowej, zwłaszcza rozpatrywanej z perspektywy brytyjskiej. Uwaga ta jest tym bardziej zrozumiała, że w 1907 r. na mocy traktatu w Hadze Wielka Brytania udzieliła Norwegii gwarancji integralności. Z kolei w trakcie I wojny światowej niejednokrotnie nadarzała się sposobność testowania przez Norwęgę tego zapewnienia, a tym samym wystawiania na próbę swojego zamorskiego sąsiada. Potrzeba wykorzystania takiego omówienia nabiera szczególnego znaczenia, ponieważ w pierwszej połowie XX w. Wielka Brytania pełniła funkcję istotnego czynnika politycznego oraz gospodarczego, zdolnego wpłynąć na Norwęgę poprzez zablokowanie jej wód terytorialnych oraz wstrzymanie dostaw wielu strategicznych towarów, w tym m.in. węgla. Przytoczone niedociągnięcia sprawiają, że nawet jeśli czytelnik potraktuje *1914: Inn i katastrofen*, *I britenes klør*, *I nødens stund* oraz *Norge under første verdenskrig* jako jedną serię, nie da on wyczerpującego obrazu sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej Norwegii w latach 1914–1918.

Brak wstępu, a tym samym odejście od klasycznego układu norweskich opracowań badawczych, nie oznacza, że omawiana publikacja nie posiada charakteru naukowego. Andersen przeprowadził analizę polityki zagranicznej Norwegii, jej położenia międzynarodowego oraz sytuacji wewnętrznej w oparciu o dość bogatą bazę źródłową zgromadzoną w Oslo byarkiv, Nasjonalbiblioteket, Riksarkivet, Stortinget, Det kongelige slotts arkiv, Øra Industripark (Fredrikstad), Jarlsbergs arkiv (Tønsberg), National Archives (Kew, UK), Library of the Ministry of Defence (Portsmouth Naval Dockyard, UK), Office of the Historian (USA), Politischen Archivs des Auswärtiges Amts (Berlin) oraz Bundesarchiv (Berlin). Na większość wykorzystanych archiwaliów składa się korespondencja pierwszoplanowych postaci odpowiedzialnych za politykę zagraniczną Norwegii lub mających na nią wpływ w latach 1914–1918. W tym względzie wymienić należy m.in. norweskiego ministra spraw zagranicznych Nilsa Clausa Ihlena, norweskiego ministra w Berlinie Thora Dittena, brytyjskiego ministra w Norwegii Mansfeldta de Cardonnela

⁵ W. Keilhau, *Norge og verdenskrigen*, Oslo 1927, s. 4.

⁶ M. Jonas, *Scandinavia and the Great Powers in the First World War*, London 2019, s. 21.

Findlaya, brytyjskiego podsekretarza Alexandra Eyre Crowe'a, brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Edwarda Greya, norweskiego premiera Gunnara Knudsen, brytyjskiego ministra Lloyd George'a, norweskiego ministra w USA Helmera Bryna, norweskiego ministra we Francji Frederika Hermana Hartviga Wedela Jarlsberga. Zwraca uwagę to, że w poprzednich swoich publikacjach traktujących o I wojnie światowej Andersen nie skorzystał ze wszystkich materiałów archiwalnych, które zawarł *Norge under første verdenskrig*. W tym zakresie wymienić należy dokumenty przechowywane w Library of the Ministry of Defence (Portsmouth Naval Dockyard, UK), Office of the Historian (USA), Politischen Archiv des Auswärtiges Amts (Berlin) oraz Bundesarchiv (Berlin).

Znaczenie Norwegii na arenie międzynarodowej w latach 1914–1918 Andersen wykazał poprzez przytoczenie kilku faktów. Mimo że niektóre z nich dotyczyły niespełnionych planów wielkich mocarstw wobec Norwegii lub obejmowały potencjalne zagrożenia płynące z ich strony, wyraźnie ukazywały one wagę tego państwa w światowym konflikcie. Norweski historyk wspominał m.in. o rozważaniach brytyjskich polityków na temat utworzenia na początku wojny militarnego punktu wsparcia w okolicy Kristiansand na południu Norwegii, a także niebezpieczeństwie wynikającego z aktywności Kriegsmarine na południowonorweskich wodach terytorialnych. Realizacja brytyjskich planów w połączeniu z aktywnością niemieckiej marynarki wojennej stwarzała realne zagrożenie utworzenia teatru działań na Morzu Północnym, a tym samym wciągnięcia Norwegii bezpośrednio w działania militarne i definitywnego zerwania tego państwa ze statusem neutralności. Warto w tym miejscu przytoczyć opinię Nilsa Ihlena, według którego w przypadku wpłynięcia jednostek Royal Navy na wody Morza Północnego okręty niemieckie najprawdopodobniej wpłynęłyby do Sognefjordu oraz do innych miejsc położonych wzdłuż norweskiego wybrzeża. Sytuacja ta narażała Norwegię na bezpośredni atak zbrojny (s. 13, 19).

Oprócz istotnego usytuowania geopolitycznego znaczenie Norwegii wynikało z posiadanych przez nią strategicznych surowców. Do jednych z najważniejszych norweskich zasobów należał nikiel, który w dużych ilościach eksportowano z Kristiansand do Niemiec. Materiał ten wykorzystywano do produkcji stali pancernej, torped, armat oraz okrętów wojennych, przede wszystkim podwodnych. Ponadto tą samą drogą Norwegia eksportowała do Niemiec ogromne ilości azotanu amonu oraz saletry produkowanej w fabryce Norsk Hydro w Rjukan. Wówczas Niemcy stanowiły największy rynek zbytu dla materiałów pochodzących z Norsk Hydro. Norwegia była również jedynym dostawcą piritów, azotów, miedzi, tranu wielorybiego oraz ryb do Niemiec. Piryty zawierają miedź oraz siarkę. Pierwszy z tych materiałów wykorzystywano do produkcji amunicji, drugi do materiałów wybuchowych. Z kolei tranu wielorybiego używano do impregnacji obuwia żołnierzy, zapobiegając tym samym ich bolesnym obrażeniom, które kończyły się często odmrożeniami

oraz amputacjami kończyn. Warto dodać, że Norwegia reeksportowała również do Niemiec amerykańską miedź (s. 49, 52, 54–62).

Na położenie gospodarcze oraz polityczne Norwegii istotniejszy wpływ niż Niemcy wywierała Wielka Brytania, która eksportowała do skandynawskiego państwa ogromne ilości węgla kamiennego, a także korzystała z usług norweskiej floty handlowej. Brytyjczycy często szantażowali Norwegów wstrzymaniem dostaw węgla, oczekując, że norweski rząd zdecyduje się na ograniczenie transportu do Niemiec ryb, produktów rybnych oraz strategicznych surowców. Londyn oczekiwał także, że norwescy armatorzy przekażą na użytek aliantów większą liczbę statków, podobnie Stany Zjednoczone, które również miały możliwość przerwania dostaw zboża do Norwegii. Niemcy z kolei grozili wstrzymaniem zaopatrzenia w oleje napędowe, a także maszyny, żądając zwiększenia dostaw norweskich artykułów (s. 72, 110–111, 126–127, 134, 146, 153, 159–159, 165–166, 168, 238). Są to relatywnie wyczerpująco opracowane zagadnienia w dotychczasowej literaturze przedmiotu, których dość dokładne omówienie przez Andersena może świadczyć o próbie nadania *Norge under første verdenskrig* syntetycznego charakteru.

Warto dodać, że przytoczone przez Andersena informacje traktujące o znaczeniu norweskich surowców dla gospodarek wielkich mocarstw dotychczas nie funkcjonowały w obiegu naukowym. Przykładowo Wilhelm Keilhau, który w monografii *Norge og verdenskrigen* dość szeroko scharakteryzował problem eksportu norweskich surowców, tj. miedzi, parytów, niklu do Wielkiej Brytanii⁷, nie wykazał strategicznego znaczenia tych towarów dla Zjednoczonego Królestwa. Analogiczną sytuację można wskazać w odniesieniu do relacji norwesko-niemieckich, które Keilhau ujął powierzchownie⁸. Niniejsze zagadnienie zdawkowo potraktował również Per Vogt w *Jerntid og jobbetid. En skildring av Norge under verdenskrigen*⁹.

Niestety, zbadanie przez Andersena zagadnienia eksportu norweskich surowców do Wielkiej Brytanii oraz Niemiec, pomimo podkreślenia ich kardynalnego znaczenia dla tych państw, budzi pewien niedosyt. Autor nie pokusił się bowiem o wykorzystanie jakichkolwiek danych statystycznych ukazujących ilości eksportowanych przez Norwęgę artykułów oraz surowców, ich zapotrzebowania oraz zużycia. Nie sporządził również zestawień statystycznych obrazujących wóz brytyjskich oraz niemieckich towarów do Norwegii. Takie opracowania idealnie korespondowałyby z sytuacją norweskich przedsiębiorstw, z których jedne bankrutowały, a inne przynosiły ogromne zyski. W dodatku warto byłoby wykazać poprzez materiał statystyczny wpływ gospodarki na życie codzienne Norwegów, które autor krótko

⁷ W. Keilhau, *Norge og verdenskrigen*..., s. 153–177.

⁸ Ibidem, s. 232–234.

⁹ P. Vogt, *Jerntid og jobbetid. En skildring av Norge under verdenskrigen. Med mange illustrasjoner*, Oslo 1938, s. 105–107.

opisał (s. 84–85, 108–110). Wystarczyłoby sięgnąć do materiałów zawartych w *Norges Handel* i opublikowanych przez Det Statistiske Sentralbyrå za lata 1914–1918, w których szczegółowo wymieniono wartości w handlu Norwegii z wymienionymi państwami. Ponadto weryfikacji wymaga nadal teza Andersena, według której Niemcy były do tego stopnia uzależnione od dostaw norweskich artykułów, że ich brak spowodowałby załamanie niemieckiego przemysłu militarnego. Twierdzenie to bez interpretacji nawet częściowych danych statystycznych może wywoływać pewne zastrzeżenia. Dodać również należy, że w celu nakreślenia szerszego kontekstu gospodarczego Norwegii warto byłoby sięgnąć do wiekopomnego dzieła Fritza Hodnego *An economic history of Norway 1815–1970* (Trondheim 1975), a także Einara Lie *Norsk økonomisk politikk etter 1905* (Oslo 2012), z których Andersen nie skorzystał.

Niestety kwestia brytyjska w polityce Norwegii również nie została opracowana w pełni zadowalająco. Autor odwołał się do blokady morskiej państwa przeprowadzonej przez Wielką Brytanię podczas wojen napoleońskich w niewłaściwej części książki, tj. wpłótł ją w rozdział o roku 1917 (s. 147). Natomiast umieszczenie niniejszego wątku na początku publikacji, nawet w ewentualnie sporządzonym wstępie, byłoby o tyle zasadne, że podobnie działającą blokadę Brytyjczycy zastosowali w listopadzie 1914 r. Taki krok sprawiłby więc, że porównanie tych wydarzeń byłoby klarowniejsze i przyniosłoby bardziej wymierny efekt. Niezależnie jednak od tego mankamentu, poprzez ukazanie motywu dwóch blokad Andersen wykazał, w jakim stopniu zmienił się od czasu wojen napoleońskich do I wojny światowej charakter położenia geostrategicznego Norwegii. Zagrożenie kraju spotęgował rozwój technologiczny związany z wyścigiem militarnym i użyciem nowoczesnych rodzajów broni – przede wszystkim min morskich, okrętów podwodnych, a także sterowców. Twierdzenie to nabiera większego znaczenia, gdy weźmie się pod uwagę niemieckie statki powietrzne, które pojawiając się nad południowym wybrzeżem Norwegii (zwłaszcza nad regionem Stavanger), budziły ogromne zaniepokojenie wśród Norwegów obawiających się zbombardowania norweskich miast oraz fabryk (s. 106, 128–129).

Andersen nie pokusił się również o poruszenie w najnowszej publikacji interesującego wątku dotyczącego działalności brytyjskich służb wywiadowczych w Norwegii. Kwestii tej nie należy bagatelizować, bowiem ponad 25 tys. obcych, którzy osiedlili się w tym kraju w 1917 r. sprzyjało takiej działalności. Ponadto w latach 1914–1916 na terytorium Norwegii, a także Szwecji, z ramienia niemieckich służb wywiadowczych (Kriegsnachrichtenstellen) służyło dwóch oficerów z Berlina. Z kolei w 1915 r. N-Abteilung utworzyła obserwatorium (Schiffbefragungsdienst) w miastach portowych. Lokalni agenci, głównie biznesmeni lub dziennikarze, obserwowali skandynawskie wybrzeże od Trelleborga do Narviku. Siedziby mniejszych stacji utworzono w Kopenhadze oraz Kristianii. Co istotniejsze, w Norwegii działała Organizacja Kristiania, która gromadziła informacje o norweskiej polityce oraz

kwestiach militarnych, przedsiębiorstwach współpracujących z Wielką Brytanią, niemieckich ekspatriantach, a także brytyjskich agentach rekrutujących i wysyłających szpiegów do Wielkiej Brytanii. Organizacja ta została rozbita przez norweską policję w 1916 r., a niemieccy agenci wydalenii z Norwegii. Wkrótce zorganizowano kolejną podobną instytucję, którą także po sześciu miesiącach rozbiła norweska policja, aresztując jej działaczy¹⁰. Zasadność uwzględnienia działalności służb w Norwegii potwierdzają m.in. powiązane z nimi podpalenie zakładu rafinowania niklu w Kristiansand, a także nieudane zamachy bombowe, w tym najbardziej znany z udziałem niemieckiego kuriera Friedricha Waltera von Rautenfelsa (s. 178–187).

W Norwegii działała także brytyjska służba wywiadowcza MI6, w której główną rolę odgrywali Frank Stagg, były oficer Royal Navy, a także Richard Carlyle Holme, brytyjski kapitan artylerii, który mieszkał w Kristianii. Do zadań MI6 należało tworzenie „czarnej listy” norweskich przedsiębiorstw prowadzących handel z Niemcami, jak również monitorowanie niemieckich oraz neutralnych statków na norweskich wodach. Przebywający w 1916 r. w północnej Norwegii Stagg monitorował przepływ towarów z Finlandii. Wówczas poznał Redvalda Larssena, policjanta z Kristianii. W ten sposób została nawiązana współpraca między MI6 a norweską policją¹¹. Wątek szpiegowski Andersen nakreślił pokrótce w *I nødens stund* (s. 113–127) oraz w *I briteres klør* (s. 51–58, 90, 128–131).

Uwzględnienie przez Andersena informacji dotyczących likwidacji wywiadu niemieckiego, a także nawiązanie współpracy norweskiej policji z MI6 z jednej strony jasno ukazałoby niechętny stosunek Norwegii do Niemiec, z drugiej zaś sprzyjanie Wielkiej Brytanii, a tym samym potwierdziło probrytyjską politykę Norwegii określaną mianem *neutral ally*. Jednocześnie poruszenie wątku obcych służb w Norwegii i tym razem podkreśliłoby istotne znaczenie położenia geostrategicznego tego państwa oraz jego pozycję w polityce międzynarodowej mocarstw, które wzrosło podczas Wielkiej Wojny. Poglębenie tego zagadnienia uzupełniłoby przytoczone przez Andersena fakty dotyczące przede wszystkim wspomnianej aktywności niemieckich zeppelinów, a także brytyjskich gróźb zaatakowania Norwegii w 1917 r. w odpowiedzi na niechętną postawę skandynawskiego państwa wobec podpisania umów na dostawy norweskiej miedzi oraz ryb do Wielkiej Brytanii (s. 141–145).

Niewątpliwie wartość publikacji Andersena podniosłoby rozwinięcie kwestii współpracy między państwami skandynawskimi. Norweski historyk w zasadzie ograniczył się do opisanie spotkania królów Danii – Christiana VII, Norwegii – Haakona VII oraz Szwecji – Gustawa V w Malmö w dniach 18–19 grudnia 1914 r. Tymczasem w 1918 r. w ciągu kilku tygodni przed

¹⁰ N. Breidal, O. Teige, *The secret battlefield. Intelligence and counter-intelligence in Scandinavia during the First World War*, w: *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*, red. C. Ahlund, Lund 2012, s. 88, 90–91.

¹¹ Ibidem, s. 93–94.

zakończeniem I wojny światowej powołano organizację Nordisk Fredsforbund (Nordycki Związek Pokojowy)¹². Jej utworzenie miało na celu zacieśnienie współpracy Danii, Norwegii oraz Szwecji i wzmocnienie w ten sposób pozycji tych państw na arenie międzynarodowej, zwłaszcza podczas kongresu pokojowego, jak również w Międzynarodowym Stałym Biurze Pokojowym w Brnie. Ukonstytuowanie Nordisk Fredsforbund wpisywało się w dość dynamiczny trend powstawania innych organizacji wzmacniających współpracę w regionie skandynawskim, m.in. Nordiska kvinnosaksföreningars samorganisation (Nordycka Wspólna Organizacja Stowarzyszeń Kobiety, 1916), a także utworzonych w 1918 r. Nordisk Administrativ Forbund (Nordycki Związek Administracyjny), Nordisk Andelsforbund (Nordycki Związek Spółdzielczy) oraz Nordisk Musikkorps Forbund (Nordycki Związek Zespołów Muzycznych)¹³. Wagę pogłębiania współpracy państw skandynawskich podczas I wojny światowej podkreśla fakt, że dopiero wówczas zdołano zażegnać chłodne stosunki norwesko-szwedzkie po tym, jak Norwegia zerwała unię ze Szwecją w 1905 r. Opisane wydarzenia zapoczątkowały budowę jedności nordyckiej, rozwiniętą w okresie międzywojnia oraz po zakończeniu II wojny światowej.

Z kwestii podnoszących wartość omawianej monografii warte wspomnienia są mało znane lub zupełnie pomijane w dotychczasowej historiografii fakty o bliskich kontaktach Szwecji z Niemcami, przejawiających się m.in. tajną misją w Berlinie wiosną 1915 r. szwedzkiego premiera Hjalmara Hammarskjölda. Podczas tej wizyty omawiano ewentualne zaangażowanie Szwecji w działania militarne przeciwko Rosji, a także, jak głosiły plotki, które dotarły do norweskiego rządu, o szwedzkich planach zajęcia Narviku (s. 76–78). Należy podkreślić potrzebę uwzględniania tych wydarzeń w opracowaniach dotyczących Skandynawii, a tym bardziej Norwegii, w trakcie II wojny światowej, które jak dotąd są notorycznie pomijane. Andersen dowodzi bowiem, że znaczenie polityczno-gospodarcze Narviku, z którego transportowano szwedzką rudę żelaza, tak często podkreślane przez badaczy II wojny światowej, odbyło duże już w latach 1914–1918.

Niezwykle interesującą część monografii stanowi opis udziału kilku Norwegów zrekrutowanych do Legii Cudzoziemskiej i biorących udział w walkach na froncie zachodnim, co również zaliczyć należy do mniej poruszanych wątków w historiografii. W dodatku fragment ten został urozmaicony wzmianką o kontaktach jednego z norweskich ochotników ze słynnym francuskim fowistą – Henri Matisse'em. Jeśli już omawiany jest w tym miejscu temat francuskich malarzy, kilka z ich dzieł zakupili wzbogaceni dzięki handlowi wojennemu

¹² F. Forrai Ørsakov, *The Scandinavist Origins of „Nordic Peace”. Frederik Bajer and the Peaceful Afterlife of Nineteenth-Century Pan-Ideology*, w: *Nordic Peace in Question. A Region of and for Peace*, red. C.S. Browning, M. Lehti, J. Strang, Nowy Jork 2025, s. 69.

¹³ J. Ringsby, *Scandinavian collaboration for peace during the First World War*, w: *Scandinavia in the First World War...*, s. 145.

norwescy grosiści. Dziś eksponaty te możemy podziwiać w Nasjonalmuseet w Oslo (s. 64–65, 89–90). Kolejną ciekawostkę stanowi wyjaśnienie uruchomienia kanału dostaw alianckich dla Rosji z wykorzystaniem terytoriów Norwegii oraz Szwecji jako alternatywy dla zamarzającego od października do maja szlaku morskiego prowadzącego do Archangielska oraz Murmańska (s. 95–98). Niestety w obydwu przypadkach Andersen nie pokusił się o nakreślenie chociaż krótkiej analizy, na podstawie której można byłoby stwierdzić, czy Norwegia zerwała w ten sposób z doktryną neutralności, stanowiącą główny filar jej polityki podczas I wojny światowej.

Reasumując, należy stwierdzić, że trudno jest jednoznacznie określić wartość najnowszej publikacji Andersena. Z jednej strony obfituje ona w ogromną ilość interesujących wątków, a zarazem zawiera sporo mało znanych w literaturze przedmiotu faktów zmieniających optykę roli Norwegii w I wojnie światowej. Z drugiej strony często uwzględnia powtórzone informacje z poprzednich opracowań norweskiego historyka, co stanowi największy mankament omawianej monografii. Ocena walorów poznawczych książki Andersena pozwala wnioskować, że autor ten przez przytoczenie nowych ustaleń z pewnością wzbogacił poprzednie badania, rozwijając swoje spojrzenie na niełatwe zagadnienia, do jakich niewątpliwie należy problem dziejów Norwegii podczas Wielkiej Wojny. W ten sposób powstał pewien cykl publikacji, wymagający jednak kilku uzupełnień, które zostały wyszczególnione w niniejszym tekście. Niemniej najbardziej racjonalnym rozwiązaniem byłoby skompilowanie pełnowartościowej syntezy, złożonej z dotychczasowych publikacji Andersena, traktujących o dziejach Norwegii w latach 1914–1918. Przy czym ze względu na brak w szerokim obiegu publikacji ukazujących znaczenie Norwegii podczas I wojny światowej¹⁴, w celu dotarcia do większego grona czytelników należałoby takie opracowanie wydać również w wersji angielskiej.

‘Between the Bark and the Wood’: A Few Comments on Roy Andersen’s Latest Publication, *Norge under første verdenskrig. Mellom barken og veden*

The latest publication by Roy Andersen addresses a little-known issue in historiography concerning Norway’s situation during the First World War. The author presents the results of his research in an accessible manner, enriching it with interesting anecdotes from the

¹⁴ Jako przykład przytoczyć można niewielką popularność prezentowanej tematyki wśród polskich badaczy. Zob. teksty Eugeniusza Kątowskiego, ekonomisty, który dwa podrozdziały w swoich dwóch monografiach poświęcił zagadnieniu norweskiej floty handlowej podczas I wojny światowej, jak również niżej podpisany w skrócie opisał losy norweskich armatorów w czasie Wielkiej Wojny, E. Kątowski, *Norweska żegluga morska*, Gdańsk 1975, s. 24–25; idem, *Norweska żegluga morska. Studium rozwoju, struktury i gospodarczego znaczenia*, Sopot 1969, s. 50–56; J. Siemianowski, *Rozwój norweskiej floty handlowej w latach 1905–1939*, „Nautologia” 2011, t. LVI, nr 148, s. 33–35; idem, *Działalność norweskich armatorów w Gdańsku i Gdyni w latach 1919–1939*, Szczecin 2022, s. 39–42.

political, economic, and social history of the period. Andersen's primary focus is to outline Norway's challenging position in the context of the great powers' politics, particularly with regard to Great Britain, Germany, France, Russia, and the United States. Despite several shortcomings in the monograph, such as the lack of charts presenting economic data, the omission of the actions of British and German intelligence services in Norway, and insufficient coverage of relevant literature, the book still presents a relatively high cognitive value. Notably, Andersen successfully demonstrates the significant political and economic importance of Norway, which may not be immediately apparent given the country's neutral status.

Bibliografia

- Andersen R., *1914: Inn i katastrofen*, Oslo 2014.
- Andersen R., *I britenes klør*, Oslo 2017.
- Andersen R., *I nødens stund*, Oslo 2021.
- Andersen R., *Norge under første verdenskrig. Mellom barken og veden*, Oslo 2023.
- Breidal N., Teige O., *The secret battlefield. Intelligence and counter-intelligence in Scandinavia during the First World War*, w: *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*, red. C. Ahlund, Lund 2012, s. 85–107.
- Danielsen R., Vedeld O., *Det Nordenfjeldske Dampskibsselskab 1857 – 28. januar – 1957*, Trondheim 1957.
- Forrai Ørsakov F., *The Scandinavian Origins of „Nordic Peace”. Frederik Bajer and the Peaceful Afterlife of Nineteenth-Century Pan-Ideology*, w: *Nordic Peace in Question. A Region of and for Peace*, red. C.S. Browning, M. Lehti, J. Strang, Nowy Jork 2025, s. 55–77.
- Gawinecka M., [rec.] „1905 – spillet bak kulissene”, *Roy Andersen, Oslo 2005*, „Dzieje Najnowsze” 2006, t. XXXVIII, z. 4.
- Hambro C.J., *Under den første verdenskrig*, Oslo 1958.
- Hodne F., *An economic history of Norway 1815–1970*, Trondheim 1975.
- Jonas M., *Scandinavia and the Great Powers in the First World War*, London 2019.
- Kątownski E., *Norweska żegluga morska*, Gdańsk 1975.
- Kątownski E., *Norweska żegluga morska. Studium rozwoju, struktury i gospodarczego znaczenia*, Sopot 1969.
- Keilhau W., *Norge og verdenskrigen*, Oslo 1927.
- Keilhau W., *Norges eldste linjerederi. Jubileumsskrift til Bergenske Dampskibsselskabs 100-års dag*, Bergen 1951.
- Kolltveit B., *E.B. Aaby. Historien om et familierederi*, Oslo 2013.
- Kolltveit B., *Over linjen. Den Norske Syd-Amerika Linje 1913–1973*, Oslo 1976.
- Kolltveit B., Bangsmoen H.C., *Wilhelm Wilhelmsen 150 år. Historien og historier*, Oslo 2011.
- Lorentzen R.A., *Det Stavangerske Dampskibsselskab 1855–12. Februar – 1955*, Stavanger 1955.
- Petersen K., *The Saga of Norwegian Shipping. An Outline of the History, Growth and Development of a Modern Merchant Marine*, Oslo 1955.
- Ringsby J., *Scandinavian collaboration for peace during the First World War*, w: *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals*, red. C. Ahlund, Lund 2012, s. 129–155.
- Riste O., *The neutral ally. Norway's relations with belligerent powers in the second world war*, Oslo 1965.
- Schreiner J., *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914–1920*, Oslo 1963.
- Siemianowski J., *Działalność norweskich armatorów w Gdańsku i Gdyni w latach 1919–1939*, Szczecin 2022.

Siemianowski J., *Rozwój norweskiej floty handlowej w latach 1905–1939*, „Nautologia” 2011, t. LVI, nr 148, s. 30–40.

Vea E., Schreiner J., Seland J., *Den Norske Amerikalinje 1910–1960*, Oslo 1960.

Vigness P.G., *The neutrality of Norway in the World War*, Stanford 1932.

Vogt P., *Jerntid og jobbetid. En skildring av Norge under verdenskrigen*, Oslo 1938.

Jordan Siemianowski – adiunkt zatrudniony w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Zajmuje się historią Skandynawii, stosunkami polsko-skandynawskimi w XX wieku oraz historią polskiej floty handlowej. E-mail: jordan.siemianowski@usz.edu.pl

Jordan Siemianowski – PhD, employed at the Institute of History of the University of Szczecin. His research interests include the history of Scandinavia, Polish-Scandinavian relations in the 20th century, and the history of the Polish merchant fleet. E-mail: jordan.siemianowski@usz.edu.pl